

K. Pstružina: **Daimonion nebo cogitationes?**

Klíčová slova: Sókratés, poznání, dialog, svědomí

Sókratův daimonion byl jedním ze stěžejních bodů obžalovací řeči soukromého žalobce Meléta před Athénským tribunálem a Melétos ho přitom srovnává s božstvy. Sókratés ho u soudu nepopírá, ale naopak tvoří z něj ohnisko své obhajoby, neboť je podle jeho názoru něčím, co ho činí vyjimečným a za co by mu měli být ostatní Athéňané vděční, jedná-li podle něj, a ne ho odsuzovat.

Pokročili jsme dnes v poznání struktury a procesů mysli tak daleko, že můžeme vysvětlit daimonion jinak, než jako božský hlas, který Sókratovi určuje životní orientaci? Je daimonion něčím sókratovsky vyjimečným, nebo může každý z nás tento hlas zaslechnout? Tyto otázky budou v centru naší pozornosti.

Interpretace daimonia, které se nejprve nabízejí jsou ty, které ho identifikují jako **hlas svědomí**, nebo projevy **schizofrenie**. Pokusme se nejprve odpovědět na to, zda některá z těchto interpretací je oprávněná, navzdory Fischerovu:

Nemá smyslu zabývat se různými pokusy o vysvětlení tohoto iritujícího zjevu. Jsou totiž většinou bezcenné (zejména ten, podle něhož by Sokratovo daimonion nebylo ničím jiným než nadměrně zcitlivěným hlasem svědomí, o němž mluví a který také má každý z nás.

Hlas svědomí by měl komentovat pouze mravní stránku našeho pobytu. Tak tomu však v Sókratově případě nebylo, neboť jemu se daimonion ozýval při různých příležitostech a netýkal se jen rozhodných a vypjatých okamžiků volby spjatých s mravní rozhodnutím.

Daimonion se Sókratovi prvně ozval v dětství. Nevíme při jaké příležitosti, avšak pak již nahodile, bez ohledu na situaci, v níž se ocitl. Rozhodně tedy nemůžeme daimonion pokládat jen za hlas svědomí. Promlouval i do maličností, často v průběhu dialogu. Mezi svědectvím Xenofontovým a Platónovým není shoda v tom, zda byl jen negativního rázu, nebo zda dával i konkrétní rady. Tento rozpor však nic nemění na přesahu daimonia z mravní oblasti.

Druhá nabízející se interpretace má základ ve schizofrenii. Ani v tomto případě nelze vyslovit jednoznačný soud ve prospěch této interpretace. Schizofrenie se nejčastěji vyskytuje u leptosomů s výraznými introvertními rysy. J. Patočka popisuje Sókrata takto:

Podivně pitvorná postavička, malá, břichatá, křivonohá, zašpičatělá a lysá hlava, tvář z rozpleskaným nosem a vyvalenýma očima pod těžce sklenutým a pitvorným obočím.

Tento popis rozhodně neodpovídá leptosomnímu typu.

J.L. Fischer mu přičítá introvertní rysy, a dodává, že u Sókrata šlo o *případ nesouměrných tělesných proporcí, ... nehezkou postavu v době dospívání*. Zároveň je to Fischer, který se přihlašuje k aktivizaci daimonionu ze schizoidního terénu pubertálního vyspívání. To ovšem ne zcela odpovídá další charakteristice - výbušné vznětlivosti. Introverti často nevybuchují. Spíše se uzavírají do sebe, nedávají své světy znát svému okolí.

Ze všech těchto charakteristik nelze určit pramen daimonionu. Patrně v každém z nás se podobný hlas ozývá. Jde o vnitřní řeč, která je neustále přítomná v naší mysli, i když ne vždy plně reflektovaná. Je to jakýsi průběžný komentář našeho života, s nímž má každý svou zkušenost. Dnes je vnitřní řeč zasutá mnoha starostmi a přehlášovaná silnějšími vnějšími stimuly, s nimiž se mysl musí vypořádávat. Přesto v údobích klidu procházek, při sledování nudných televizních pořadů, nebo při pročitání knih zjistíme, že něco v nás promlouvá. Snad každému se již stalo, že při četbě najednou objeví, že je očima na konci stránky, přesto neví, co přečetl v předcházejících odstavcích. Co se to stalo? Čím jsme to byli zaujatí? Domníváme se, že šlo o spontánní meditaci, která v nás probíhala, že to byl samovolný tok **cogitationes**. Soustředíme-li pozornost na tento tok cogitationes, uslyšíme, možná ne stejně silný hlas, jaký burácel v Sókratově mysli, ale přece jen hlas, který v nás promlouvá a vše svým způsobem komentuje. A nemusí to být jen při četbě knihy. Tento hlas se v nás ozývá neustále, při každé příležitosti, hodnotí naše promluvy i promluvy jiných a je snad základem našich rozhodnutí, vyloví z naší mysli odpověď, o níž ani nevíme kde se v nás vzala.

Je možné, že tento hlas byl v minulosti silnější u všech lidí a že je také silnější dnes v předpubertálním věku. To je hypotéza J. Jaynese, která je v úzkém spojení s analýzou pozornosti.

Pozornost je původně pravděpodobně monistická, zaměřená jediným směrem, to znamená, že si uvědomujeme vždy jen jednu myšlenku. Jinak snad tomu je u percepce, kdy můžeme vnímat najednou více smysly s uvědoměním rozdílných počitků a jejich odlišností. Tento názor zastává G.A. Miller a domnívá se, že jde o magické číslo 7, kolem něhož je percepční pozornost umístěna. Zejména s rozvojem civilizačních podnětů jsme nuceni zmnožovat pozornost na více objektů, nebo možná velmi rychle střídát zaměření pozornosti.

Dříve tomu tak nebylo a v dětství tomu také tak není. V minulosti jsme byli pravděpodobně schopni vykonávat jen jedinou činnost, na kterou jsme byli zcela jednostranně zaměřeni a vše ostatní jsme ponechávali stranou. Nervové okruhy orientačně pátracích reflexů byly určitě také zapojeny, avšak zaměřenost pozornosti byla jednostranná a vzruchové aktivity nás nerozptylovaly, nevnímali jsme je. Tento vývoj pozornosti je možné dokumentovat výzkumy L. Ancyferové, při nichž bylo zkoumáno zaměření pozornosti při čtení:

Dlouhý čas však lidé byli schopni číst jen nahlas. Bylo to přirozeně nevýhodné, a tak v období renesance se začíná formovat čtení pro sebe. Ale vnitřní přednášení při čtení se zachovalo dodnes. Nyní prožíváme zřejmě období postupného zbavování se tohoto návyku, který čtení zpomaloval.

Stejný vývoj je možno sledovat u dítěte. Pozorujeme-li tří až pětileté dítě, když si hraje, zjistíme, že si povídá samo se sebou. To je možné vidět zejména tehdy, když se dostane do nějaké nezvyklé situace, když ho něco zaujme nebo řeší-li nějaký problém. Starší děti pak již vedou tento rozhovor se sebou jen šeptem a jen místy hlasitě vysloví nějaké slovo. Vnitřní rozhovor se postupně zkracuje a stává se nezvukný, jakoby se obracel stále více a více dovnitř. Můžeme ho nazvat vnitřní řečí.

Výsledky výzkumu naznačují, že v dávné minulosti, když jsme četli, museli jsme slovo hlasitě vyslovovat, aby stálo proti nám, aby bylo zřetelné a jediné. Pak jsme byli schopni jasně pochopit jeho význam, nebo dospět k některým myšlenkovým soudům. Množství přicházejících vnějších podnětů, kterým jsme nezbytně museli věnovat pozornost, nebylo veliké a umožňovalo monistickou koncentraci. J. Janes se domnívá, že v dřívějších dobách jsme měli dvoukomorový mozek. Vznik dvoukomorového mozku byl patrně dějinnou nutností. Když jsme žili v rodové komunitě, museli jsme komunikovat, měli jsme potřebu sociální kontroly. Jednotlivec, když uslyšel reálný příkaz vůdce rodu, tak jej splnil. Ovšem když vládce zemřel, potřeba sociální kontroly se nezměnila. Proto se jeho hlas stal halucinací. Byl to však již náš vnitřní hlas, který řešil různé situace vyvstávající před námi. Tak tomu bylo podle Jaynese ve starém Řecku, neboť na základě Homérova eposu můžeme rekonstruovat strukturu mozku starořeckých lidí, který byl rozpolcený, dvoukomorový. Pravá hemisféra postupně hromadila zkušenosti, proměňovala je do podoby ideálního vzoru, božstev, našeptávala levé výkonné hemisféře, co má dělat. Informace z jedné části mozku přecházely do druhé a měly podobu sluchových halucinací. Takto k nám promlouvali bohové v naší vlastní hlavě a mohli jsme je nejen poslouchat, ale i vidět, protože sluchové halucinace byly často doplňovány zrakovými.

Selektivní tlak evoluce, který byl takto uskutečňován, mohl mít jako svůj výsledek ony bicamerální civilizace. Jazyk člověka se vyvíjel pouze v jedné hemisféře, aby druhá byla uvolněná pro jazyk Bohů.

Tento názor ilustruje Jaynes takto:

Obr. 1

Myslím, že způsob, jímž Jaynes vysvětluje dvoukomorovost mozku starých Řeků zároveň vysvětluje, proč v té době měly věštby tak obrovský vliv na rozhodování ve věcech soukromých i společenských. S myšlenkou dvoukomorového mozku se shoduje také L. Ancyferová, přisuzuje však vznik dvoukomorového mozku nikoli do doby po vzniku řeči, ale říká, že tato struktura mozku vznikla zároveň se vznikem řeči. Pravá a levá hemisféra začaly plnit různé funkce, jejich koordinace byla čím dál tím více složitější a rozvíjela se v procesu vývoje společnosti.

... mozek je pružnější a nadanější než se předpokládalo. Má velmi mnoho náhradních center a může kompenzovat ztrátu nebo poškození jednotlivých struktur. To zabezpečuje dostatečnou přizpůsobivost umožňující přechod od dvoukomorové formy myšlení k vědomí, který se uskutečnil poměrně nedávno.

Stejný názor zastává také A.R. Lurijs, když píše:

Mozková kůra se stává díky tomuto principu orgánem civilizace, skrývajícím neomezené možnosti a nevyžadujícím vytvoření nových morfologických orgánů pokaždé, když vznikne potřeba nové funkce.

Tyto ideje lze dotvrdit i paralelou s ontogenetickým vývojem. Také u dítěte dochází k podobným procesům, při nichž součinnost obou hemisfér postupně vyzrává. U dítěte kůra ještě není řídicím orgánem, takže vnímání vnějších podnětů, které je řízeno mozkovým kmenem, je pro ně rozhodující. Pokud je dítě zaměřeno na nějakou věc, nepřemýšlí o dalších podnětech. Teprve s dospíváním se zaměřenost pozornosti, v níž dominuje percepce, prolamuje a my jsme schopni zapojit do vnímání i myšlenkové procesy. V dějinném vývoji se tento proces pravděpodobně stupňuje, což vede také k určité modifikaci myšlenkových operací, při nichž se zapojuje najednou více center při vzniku myšlenky a dochází k větší aktivizaci rozsáhlejších oblastí centrální nervové soustavy. Je však také možné, že schopnost postupného zmnožení pozornosti je způsobována postupným vyzráváním mozkové kůry.

Tyto pohledy nám nabízejí možnosti vysvětlení Sókratova daimonia.

Sókratés se k poznání dopracovával kladením naivních otázek, zpochybňováním zdánlivých jistot, v nichž se to, co je předmětem diskuse otevírá podobně, jako zkoumané věci ve vědeckých experimentech. V otázce se jistě stává nejistým, přesvědčení mizí a místo něj nastupuje hledání, v dialogu je nutné argumentovat, aby se dosáhlo původní jistoty, která však má již často pozměněný obsah. Dialektika byla jedním ze způsobů jak poznat, co je za jevy, jak překlenout distanci mezi Bohy a naším světem, jak se dobrat pravdy o něm a zároveň jak rozpoznat řád kosmu. Dialektika znamenala umění rozhovorem dopracovat se pravdivého poznání. Byl to tedy dialog, mluva, pomocí níž je možné odkrývat to, co se skrývá, odhalovat podstatu jevů a procesů.

Je to fakt, že ten, kdo směle zastával nějaký názor, se zastydí, když byl vyvrácen; neboť svým projevem odhalil, čím je, a ukázalo se, že domnělé jsoucno je prázdné, duté, že na něm nic není. Už tato souvislost slova s naší zálibou v sobě; tento fakt, že jací jsme, tak mluvíme, že např. někdo sám před sebou skrývá vnitřní prázdnotu v hlasitém projevu, v zastrašování druhých posměšky, v přívalu řečí, v dlouhých tirádách, které jsou určeny k tomu, aby druhým imponovaly, ale též k tomu, aby řečníkův monolog nebyl přerušen a aby žádná pochybnost, žádná otázka neskočila mu do řeči - již v tom se ukazuje, že slovo je odhalením lidského jsoucna i tam, kde se snaží je zahalovat. A je-li tomu tak, pak ovšem udává slovo i opačnou cestu, nikoliv jen od jsoucna ke kladu, který je zahaluje, nýbrž i obráceně, od zahalení k pravdě. Jedině na základě toho, že člověk má slovo, může si uvědomit svou úlohu bytí v pravdě, svůj úkol pravého bytí. Tím se stává slovo na druhé straně manifestací toho, co se v člověku hlásí, nejen toho, co již tu jest. Jsoucno, které je řečí odhaleno, není u Sókrata hotové, předchozí kosmické jsoucno, nýbrž ke slovu se hlásící bytí člověka.

Sókratův logos byl nejen střetem s jinými filosofi, či sofisty, ale také jakýmsi vnitřním dialogem, který vedl se sebou samým, respektive s daimoniem (vnitřním hlasem), který v něm od mládí zazníval.

Jest to ve mně již počínajíc od dětství jakýsi hlas, který, kdykoli se ozve, pokaždé mě odvrací, abych nedělal to, co právě hodlám dělat, avšak nikdy mě k ničemu nepobízí.

(Daimonion K.P.) ... Jako prostředník a posel chodí on k bohům od lidí a k lidem od bohů, přenášeje z jedné strany prosby a oběti, z druhé strany rozkazy a odplaty za oběti; jest uprostřed a vyplňuje mezeru mezi obojím, takže vše je spjato v jeden celek. Skrze něho se provádí i veškeré věštění a umění kněží i těch, kteří se zabývají oběťmi i zasvěcováním i zařikáváním i veškerým vykládáním budoucnosti a kouzly. Neboť bůh

se s člověkem přímo nestýká, ale všechny styky a rozmluvy mezi bohy a lidmi v bdění i ve spánku se dějí skrze daimonia;

Tak se o vnitřním hlasu vyjadřuje Sókratés v Platónových dialozích. Je nutné zdůraznit, že daimonion převážně nenapovídal Sókratovi co má dělat, ale vždy se ozval, když chtěl udělat (možná i říci) něco, co odporovalo vůli Bohů. Jaký to asi byl okamžik, kdy Sókratés poprvé uslyšel onen vnitřní hlas? Co to chtěl udělat? Chtěl snad spáchat sebevraždu?

Rozhodujícím byl ten okamžik, kdy se znenadání - co to jen chtěl mladý Sokrates právě udělat - ozval ten varovný hlas. Docela zřetelně, Ale odkud? A co vůbec znamená, co vlastně chce? Nebo se to Sokratovi jen zdálo? Okolo nebyl nikdo, kdo by byl promluvil, alespoň se marně ohlížel. A pak, ten hlas vůbec nezněl z vnějšku!

Takto komentuje jeden z rozhodujících okamžiků Sókratova života J.L. Fischer. Podívejme se na tento problém podrobněji.

Domníváme se, že Sókratés vedl ponejprve dialog sám se sebou, se svým vnitřním hlasem, ať již jim byl daimonion či nikoli. Tento vnitřní dialog mu umožňoval náhled, odhaloval, co nebylo na první pohled zřejmé, umožňoval mu dostávat se k podstatám věcí a procesů. *Napadla ho totiž jakási myšlenka a tu stál na témž místě od rána v uvažování, a když nepřicházel k výsledku, nepopouštěl a pořád stál hledaje. A již bylo poledne a lidé to pozorovali a s podivením říkali jeden druhému, že Sókratés již od rána stojí a o něčem přemýšlí. Konečně někteří z Ionů, když nastal večer, po večeri vynesli svá lůžka ven - bylo totiž tenkrát léto - a tak spali na čerstvém vzduchu a zároveň ho pozorovali zdali bude stát také v noci. On vskutku stál tak dlouho, až nastalo jitro a vyšlo slunce; potom se pomodlil k slunci a odešel.* Alkibiadés nám takto přibližuje vnější formu Sókratova vnitřního dialogu. Je to vyprávění, které pravděpodobně přehání, Alkibiadés sám na to upozorňuje, přesto je možné rozpoznat hluboké Sokratovo ponoření do mysli, z níž se odvíjí rozhodující myšlenky.

Sókratés našel v dialogu metodu, kterou pak uplatňoval v debatách s ostatními se záměrem obohatit je. Sám o sobě tvrdil, že se věnuje umění babického. Stejně jako jeho matka Fainareta pomáhala na svět dětem, on pomáhal při zrodu myšlenek.

Mé babické umění má všechny ostatní znaky jako umění jejich, liší se však od nich tím, že pomáhá k porodu mužům a ne ženám a že ošetřuje jejich rodiče se duše a ne těla. Ale nejdůležitější věc v mém umění je schopnost vším způsobem zkoušet, zdali mysl mladého člověka rodí pouhý prelud a nepravdu, či plod zdárný a pravý. Neboť tuto vlastnost mám i já jako pomocnice k porodu: nejsem schopen rodit moudrost, a co mi už mnozí vytýkali, že se ostatních dotazují, ale sám o ničem nic neprojevuji, protože v sobě nemám nic moudrého, to mi vytýkají po pravdě. Příčina toho je tato: bůh mě nutí pomáhat k porodu, ale rodit mi zabránil A tak tedy sám nejsem nijak moudrý ani se nemohu vykázt nějakým moudrým nálezem, který by byl plodem mé duše; ale na těch, kteří se se mnou stýkají, je vidět, že někteří jsou nejprve zcela nevědomí, ale postupem styků že všichni, kterým to bůh dopřává, dělají podivuhodné pokroky, jak se zdá jim samotným i ostatním; a to je zřejmé, že ode mne se nikdy ničemu nenaučili, nýbrž sami ze sebe našli a zrodili mnoho krásných věcí. Ale pomocníkem tohoto rození je bůh a já.

Dále předpokládáme, že Xanthippa byla v dialozích Sókratovým protivníkem, který ho často přiváděl do úzkých. Všeobecně se říká, že šlo o ženu zlou a svárliou. Takto ji líčí především Xenofón, když zaznamenává její rozmluvu s jejím a Sókratovým synem Lamproklem. Důvodů pro toto tvrzení však mnoho není. Platón například

zobrazuje Xanthippu jako milující ženu, kterou zastihne Kritón a jeho přátelé, když přijdou naposledy rozmlouvat se Sókratem do vězení.

Když jsme tedy vešli, zastihli jsme Sókrata právě zbaveného pout a Xanthippu - znáš ji - jak drží jeho dítě a sedí vedle něho. A tu jakmile nás Xanthippé spatřila, zabědovala a zvolala takto nějak, jak to dělávají ženy: "Ó Sókrate, tak už naposledy s tebou budou mluvit tví přátelé a ty s nimi!" A Sókratés, pohlédnuv na Kritóna, řekl: "Kritóne, ať ji někdo odvede domů!"

Někteří z lidí Kritónových ji odváděli a ona naříkala a tloukla se do prsou; .

Lze si představit, známe-li podřízené postavení žen v tehdejších Athénách, že byla charakterizovaná jako haštěřivá žena, když si vůbec troufla v přítomnosti mužů cokoli říci a zejména tehdy, dováděla-li svými výroky muže do úzkých. Kolik ji mohlo být let, držela-li Sókratovo dítě v náručí? Jak asi vypadala jejich domácnost, když byli doma sami? Představujeme si, že Xanthippa nebyla domácí "puška", že to byla bystrá a milující žena, která v přítomnosti Sókrata vyzrála v bystrého protivníka v debatách, které mezi nimi nutně musely probíhat. Mohl stárnoucí Sókratés - když je odsouzen je mu již asi 70 let - stačit této mnohem mladší ženě v argumentaci? Nebylo tomu tak, že byla v mnoha ohledech jeho inspirací? Ostatně Sókratés sám několikrát připomíná svou inspiraci ženami, např. v jeho rozhovoru o kráse:

A tebe již nechám; vám pak se pokusím na základě toho, o čem jsem se shodli s Agathónem, podati, seč budu, řeč o Erótovi, kterou jsem kdysi slyšel od mantinejské ženy Diotimy, jež byla moudrá v těchto věcech i v mnoha jiných .

Sókratés vedl nejen vnitřní dialog s daimoniem, dialogy se svými spolubesedníky, ale také pravděpodobně dialog se svou ženou a snad se v jeho řečech rovněž objevovaly její argumenty. Ostatně v antice byly mnohé ženy vůdčí a oslavované osobnosti.

Sókratovi šlo nepochybně o hledání plnosti života, o dosahování všech možností, které si sebou na svět neseme. To však není snadné, musíme k tomu vynaložit mnoho námahy, musíme se kultivovat. Jen duše může být tím, .

. co v nás odpovídá za celkový smysl života.

Proto dodnes tolik vyniká pathos Sókratovy humanity, důvěry v člověka a možnosti v něm uložené. Snad nejzřejměji to můžeme vidět, zamyslíme-li se nad následující pasáží ze Sókratovy řeči přednesené před Athénským tribunálem. Soud se Sókratem probíhá po 27leté válce Sparty s Athénami. R. 404 zvítězila Sparta a nastolila vládu aristokratické oligarchie v čele s vládou 30-ti (Kritiás) a 10-ti (Charmidés). Po 8 měsících demokraté dobyli zpět Athény, protože Kritiás a Charmidés ztratili jakoukoli oporu v Athénanech a padli v boji o Athény. Kritiás a Charmidés byli Sókratovými obdivovateli a žáky a Sókratés byl obviňován z toho, že byl inspirátorem hrůzovlády Kritiovy a Charmidovy. To byly pravděpodobně hlavní důvody, proč se Athénané rozhodli odsoudit Sókrata.

Sókratés před soudem říká:

Toto pravím vám i pro ten případ, kdybyste mě nyní chtěli osvobodit a neuvěřili Anytovi, který řekl, že jsem buď vůbec neměl sem přijíti, nebo když už jsem přišel, že není možno mě neusmrtit; budu-li totiž osvobozen - tak vám vykládal -, budou všichni vaši synové docela zkažení a budou provádět ty věci, kterým Sókratés učí. Na to byste mi snad řekli: Sókrate, my nyní Anyta neposlechneme, nýbrž tě osvobodíme, avšak pod tou podmínkou, že se už nebudeš zabývat tímto zkoumáním ani filosofovat; pakli však budeš přistižen, že to ještě děláš, zemřeš. Kdybyste mě tedy, opakují, chtěli za

těchto podmínek osvobodit, řekl bych vám: Děkuji vám občané Athénští, a jste hodní, ale budu poslouchat více boha nežli vás, a pokud budu dýchat i budu schopen, budu jisti, že nepřestanu filosofovat a domlouvat vám a vykládat každému, s kýmkoli z vás se kdy potkám, po svém obvyklém způsobu: Ty, výborný muži, jsi Athéňan, občan obce, která je největší a nejproslulejší svou moudrostí a mocí, a ty se nestydíš starat se o peníze, abys jich měl co nejvíce, i o pověst a čest, avšak o rozum a pravdu a o duši, aby byla co nejlepší, o to se nestaráš ani nepečuješ? ... Neboť přikazuje bůh, rozumějte, a já se domnívám že se vám ještě nedostalo v obci žádného většího dobra nežli je to mé sloužení bohu. Já totiž obcházím a nedělám nic jiného nežli že přemlouvám mladé i staré z vás, aby se ani o těla ani o peníze nestarali spíše a tak horlivě jako o duši, aby byla co nejlepší a hlásám: Nevzniká z peněz ctnost, nýbrž z ctnosti peníze i všechny ostatní pro lidi dobré věci, i v soukromí i v obci. ... Že pak jsem já vskutku člověk daný obci od boha, mohli byste poznat z této věci: vždyť se nepodobá způsobu ostatních lidí, že já už po tolik let zanedbávám všechny své soukromé věci a snáším následky jejich zanedbávání, ale neustále pracuji pro vás, chodím ke každému zvlášť jako otec nebo starší bratr a snažím se každého pohnouti, aby se staral o své zdokonalení.

Každý člověk se pohybuje na protipólech hodnotových orientací, které lze znázornit takto:

život

svoboda bolest

slast otroctví

smrt

Někdo dává přednost jakémukoli životu před smrtí; jiný volí raději otroctví, před útrapami svobodného rozhodování, zejména, je-li toto otroctví spojeno se slastí. To je životní orientací všech, kdož dbají o svou kůži. Sókratés zvolil smrt, před životem v přesvědčení, že ne každý život má smysl žít. Mohl emigrovat, jeho přátelé ho k tomu vyzývali ještě těsně před tím, než vypil láhev bolehlavu. Emigrace však pro něj nebyla řešením. Co by mu asi řekli ve Spartě, nebo kdekoli jinde, když by tam přišel a vyučoval je tomu, jak mají pečovat o svou duši? Podle Sókratova přesvědčení člověk nemůže měnit příslušnost ke společenské komunitě podle toho, co je pro něj výhodné. Musí setrvávat se svými spoluobčany i tehdy, když je jeho zemi v níž žije nejhůře, musí se spolu s nimi snažit o nápravu věcí lidských a ne z povzdálí poučovat. Sókratés rovněž ctil zákony Athén, podřídil se jim, i když byl přesvědčen o tom, že jsou špatné. Usiloval o jejich změnu, ale respektoval je. V Platónových dialozích se často objevuje následující argumentace:

U koho si člověk nechá vyrobit stůl? U kohokoli, nebo u odborníka? Koho si člověk vybere, je-li nemocen? Kohokoli, nebo znalce v umění lékařském? A jak tomu je s vládnutím? Má vládnout kdokoli, nebo nejmoudřejší?

Sókratova odpověď je jednoznačná. Vládnout mají nejmoudřejší, ti, kdož pečují o svou duši, o svou zdatnost, ti, kteří mohou obci přinést největší blaho. **Areté** k tomu by měla být upřena snaha lidí.

Co však znamená ono areté? A lze pěstovat zdatnost?

Slovem areté rozuměli Řekové v nejširším významu dobrost, hodnotnou schopnost a výkonnost člověka, zvířete i věci.

Zdatnost nože spočívá v tom, že je ostrý a lze jím krájet, podobně tomu může být u rostlin a zvířat. Zdatnost obilí je dávat co nejvyšší úrodu, atd. Jak je tomu u člověka, co je jeho zdatností? Odpověď lze nalézt zejména v Platonových dialozích *Prótagoras*, *Euthydemos* a *Menón*. Argumentace je zde do značné míry obdobná. V *Menónu* argumentuje Sókratés takto:

.zdatnost je tedy prospěšná věc?

.jaké jsou ty věci, které nám prospívají, .Je to zejména zdraví, síla, krása a ovšem bohatství;

.obráťme pozornost také na věci duševní. Znamenají pro tebe něco slova jako rozumnost, spravedlnost, učenlivost, paměť, velkomyslnost a všechna taková?

.Nuže neplatí zkrátka o všem, co duše podniká a co snáší, že se to za řízení rozumnosti končí v štěstí, kdežto za řízení nerozumnosti v opak?

Z takového vymezení zdatnosti vyplývá, že je důležité nejen mít určité schopnosti, ale také je rozumně používat, neboť použijeme-li je nerozumně nedojdeme štěstí. Nejdůležitější ze všech zdatností je tedy právě ta, která nás vede, řídí.

. redukci jednotlivých forem zdatnosti na rozumnost jsou všechny zbaveny své specifčnosti natolik, že z celé sokratovské desky hodnot zbude jen jediná: rozumnost.

Platón uzavírá dialog *Menón* takto:

Nuže z této úvahy, Menóne, je patrné, že se zdatnosti dostává božím údělem těm, kterým se jí dostává;

Je tedy patrné, že nejvyšší zdatnost je nám dána od bohů.

Je-li tedy nejvyšší zdatnost darem a údělem božím, v čem spočívá meritum Sókratova snažení, které on sám tolikrát uvádí? Vždyť přece se snaží vést každého a zejména mládež k rozumnosti? Navíc Sókratés v *Platónově* v dialogu *Prótagoras* dochází k závěru odlišnému než je tomu, jak jsme výše uvedli, v *Menónu*. Po té, kdy v *Prótagorovi*, nejprve pokládá učení zdatnosti za nemožné, rozebírá co to zdatnost je, a dospívá k opačnému závěru než byl výchozí. Stejnou peripetii se ubírá i myšlení *Prótagory*, jenže na opačném pólu východiska i závěru.

A zdá se mi, že nastávající konec našich řečí nás obviňuje a nám se posmívá, a kdyby nabyl hlasu, že by řekl: Podivní lidé jste, Sókrate a Prótagoro! Ty, jenž jsi dříve tvrdil, že zdatnosti nelze učit, nyní usiluješ o opak sám proti sobě a snažíš se dokázat, že všechny věci jsou vědění, i spravedlnost, rozumnost a zmužilost; tím způsobem by se nejspíše ukázalo, že lze zdatnosti učit. Neboť kdyby zdatnost byla něco jiného než vědění, jak se Prótagoras pokoušel tvrdit, zřejmě by to nebyla věc učitelná; takto však jestliže se ukáže, že to je v celém svém rozsahu vědění, jak ty usiluješ, Sókrate, bylo by divné, kdyby ji nebylo lze učit. Prótagoras zase tehdy stál na stanovisku, že ji lze učit, ale nyní, jak se podobá, usiluje o pravý opak, aby se ukázala bezmála vším jiným spíše než věděním; a takto by to naprosto nebyla věc učitelná.

Jde o spor v Sókratově postoji v těchto dialozích? Domníváme se, že nikoli. Zdatnostem se lze učit, jsou-li vědění (jak uvádí Sókratés v *Prótagorovi*). Rozumnosti, která je nejvyšší zdatnosti a rozhoduje o tom, zda nás zdatnost přivede

k šťastnému životu nebo ne, již však naučit nelze (což je závěr z Menóna); je to dar bohů.

Sókratova výzva a úsilí o učení zdatnosti (výzva k starosti o duši) je, řečeno slovy J. Patočky, životním rozvrhem negativně-pozitivního vztahu k lidskému dobru, ke kterému je zapotřebí prostupovat. Musíme tedy usilovat o zdatnosti, ale také o to, jak je užívat. Je tady však někdy také něco navíc, čím není každý obdařen a co je údělem jen některých.

Co je to něco navíc, o čemž hovoří Sókratés jako o něčem, co má jen ten, kdo to má? Sókratés má bezpochyby na mysli daimonion. Jde o úděl boží, jak o tom hovoří Sókratés, nebo je zde namísto vysvětlení, které nabízí Wilson, když popisuje T. Learyho osm okruhů vědomí? Wilson když charakterizuje Learyho osmý okruh vědomí, který je určen pro budoucí využití lidmi, píše:

Mimotělesná (out-of-body) zkušenost, astrální projekce, kontakt s mimozemskými entitami, nebo s galaktickou nadmyslí (Overmind), atd., tak jak jsem ji zažil, všechno bylo popsáno před tisíci léty ne pouze ignoranty, podezíravci, ale často nejjemnějšími myslí mezi námi (Sókratem, Giordanem Brunem, Edisonem, Buckminstrem, Fullerem, atd.). Taková zkušenost je popisována denně parapsychology a byla zakoušena takovými vědci, jakými jsou Dr. J. Lilly, C. Castaneda. Dr. K Ring přičleňuje tyto fenomény k tomu, co nazývá, velmi vhodně, mimozemské nevědomí.

Čím je, existuje-li takovýto osmý okruh vědomí, aktivován? Wilson se domnívá, že Ketaminem, který dostávají astronauté, aby byli připraveni pro své lety prostorem; a vysokými dávkami LSD, které také spouští některé okruhy kvantového uvědomění (some circuit VIII quantum awareness).

Rozšířené vědomí je dnes součástí výzkumu, ke kterému je, podle našeho názoru, nutné zaujmout bezpředsudečný postoj. Ne vše, co je v možnostech našich myslí, běžně dosahujeme. Tím nechceme tvrdit, že drogy jsou jedinou perspektivou našeho dalšího rozvoje, ale jen upozornit na to, kolik kulturních děl z nejrůznějších oblastí, ať již dnes nebo v dobách dřívějších, bylo drogami, včetně alkoholu iniciováno.

Sókratés patrně žádné drogy, mimo alkoholu, běžně nepoužíval. Iniciaci daimonia alkoholem nelze pokládat za pravděpodobnou, protože ten se v něm ozýval také při jiných příležitostech, než jen na symposiích. Je tedy nutné spokojit se s vysvětlením opírající se o specifiky myšlenkových procesů se soustředěním na myšlenkový tok cogitationes, který vystupuje jako daimonion, a který mu umožňuje kritický náhled nejen na myšlenky jiných, ale i své vlastní.

Snad tomu bylo u Sókrata dokonce tak, jak o tom píše Husserl, když charakterizuje své pojetí metody epoché, při níž jde o uzávorkování objektivního světa.

Všechno světové, všechno prostoročasové je pro mne - to znamená platí pro mne, a to pomocí toho, že je zakouším, vnímám, že si na ně vzpomínám, nějak na ně myslím, že o něm soudím, hodnotím je, žádám si je atd. . Do žádného jiného světa se nemohu vžívat, pronikat zkušeností, vmýšlet se, pronikat hodnocením a jednáním než do takového, který má smysl a platnost ve mně a ze mne sama. Jestliže se postavím nad tento život v jeho celku a zdržím se jakéhokoliv výkonu libovolné víry v bytí, té víry, jež chápe tento svět prostě jako jsoucí - zaměřím-li svůj pohled výlučně na tento život samotný jako na vědomí o tomto světě, pak získám sebe jako čisté cogito s čistým proudem svých cogitationes.

Platnost výpovědi o světě nehledal Sókratés v popisech *objektivního světa*, ale snažil se je nalézat ve své mysli a ve výpovědích mysli o tomto světě. Patrně šlo o velmi silný hlas nabádající Sókrata k určitým výpovědím (i když snad jen negativně) a proto se mohl domnívat, že poznání je jen rozpomínáním se na ideje. Daimonion, či cogitationes se dobíraly eidosu. Lze však opírat výpovědi tím, že se rozpomínáme na podstaty? Je svět již předem nějak v nás? Co je zdrojem výpovědi cogitationes o světě?

Domníváme se, že my vždy, když něco děláme, když se o čemkoli rozhodujeme, nebo když něco poznáváme, je naše minulost aktuálně přítomná, a to několikerým způsobem. Za všech životních okolností v nás probíhá jakýsi **komentář** k tomu, co děláme, či jak se rozhodujeme. Tento komentář v podobě vnitřní řeči, tedy cogitationes, je neustálý tok myšlenek, v nichž jsou spleteny dohromady aktuální podněty, představy o sobě a druhých, naše úmysly, touhy, atd., a zároveň v tomto cogitationes jde také o jakési zpřítomňování minulosti v jazyku, kdy obdobné, nebo nějak související minulostní prožitky vstupují do hladiny uvědomění si již prožitého. Je to neustále probíhající komentář k životu, v němž možná probíhají rozhodnutí o činnosti zde a nyní, o strategických rozhodnutích, atd. Podle našeho názoru cogitationes hodnotí aktuální dění a minulostní prožitky a vytváří jakýsi bootstrapový myšlenkový proud, tzn. ze sebe sama vznikajících a vzájemně propletených myšlenkových procesů. Domníváme se, že onen do sebe zakousnutý had je upleten ze tří copánků: aktuálních stimulů; imaginací; a paměťových záznamů, nebo přesněji z **perceptů** stimulovaných vnějším světem; z **endoceptů**, v nichž významnou roli hrají paměťové záznamy; a z **myšlenkových procesů**, často imaginativní povahy.

A. Hogenová, když interpretuje Husserlovo pojetí cogitationes uvádí:

Vnitřní explikace podléhá zákonům toku cogitationes, tj. je výsledkem pasivní sedimentace s protencionální aktivitou. Husserl by dodal, že v toku obsahu můžeme potkat dvojitý paprsek, ten hlavní a vedlejší. Samostatnost momentu toku cogitationes nevzniká jen tak, je predeterminedovaná asociacemi.

V endoceptech, podle našeho názoru, nejsou obsaženy jen ontogenetické záznamy, ale také stopy fylogeneze. Ty se však neprojevují explicitně, ale jen symbolicky a proto je obtížné na nich participovat, nebo je okamžitě dešifrovat, v závislosti na situaci v níž se nacházíme. Proto náš vnitřní hlas může podávat jen tušení o tom jak věci jsou. Rozhodující však jsou samotné myšlenkové procesy, které tyto tušené výpovědi musí kriticky prověřovat. A snad právě proto kladl Sókratés takový důraz na ono **ne** zaznívající v jeho hlavě a navigující jej tak dlouho na další možné modifikace soudů, dokud mysl je byla schopna generovat a dokud nenalezl o nich souhlasů také s diskutujícími.

Domníváme se rovněž, že sokratovský ponor do myšlení je odlišný od jogínského umrtvení myšlenkového proudu v absolutnu dosahovaném kontemplací. Dialogické myšlení je vždy pohybující se myšlení a tím také vždy něco vypovídající. Jde mu o náhled, o dobrání se pravdy, o myslitelné výpovědi o světě, které nejsou zakončeny předem v dosažení absolutna. Dialogické myšlení je vždy také kritickým myšlením a tudíž i prověřovaným a prověřujícím. Tím, že v dialogu myšlení vystupuje ze sebe a staví se jako objekt pro sebe sama nebo pro jiné, lze to, co vypovídá, prověřovat. Není tedy jen přitakáním, ale otevíráním se.

Soustředěnost na cogitationes není jednoduchou, nenamáhavou mentální činností. Cogitationes má většinou tendenci spontánně ubíhat ve volných asociacích,

přeskakovat od jednoho myšlenkového předmětu k jinému. Velmi často také jeho obsahy nepřicházejí k plnému uvědomění, nereflktujeme je a neodvozujeme následné kroky z předchozích v pevné vazbě. Mnohé z vnějších podnětů odvádí cogitationes od původního záměru jimž jsme se chtěli zabývat a formují toto vnitřní myšlení jako pábení, v němž chybí zaměřenost, logika postupností jednotlivých myšlenkových kroků a cíl. Ale teprve jeho plné ovládnutí může poskytnout eidetické výpovědi. A to je něco, co Sókratés dokázal, co pochopil jako daimonion a proto byl Sókratem.

Je tedy lhostejné, zda šlo o daimonion nebo cogitationes. Jako rozhodující se nám jeví obrat do sebe, do své vlastní myli a v ní nalézání odpovědí na otázky světa.